

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جدال احسن در قرآن

(اصول و روش)

www.ketab.ir

میثم اورنگی

سرشناسه: اورنگی، میثم --
عنوان و نام پدیدآور: جدال احسن در قرآن (اصول و روش) / میثم اورنگی.

مشخصات نشر: قم: میراث ماندگار، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۲۰۸-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ق. - سرگذشتنامه - نقد و تفسیر

موضوع: Muhammad, Prophet -- Biography -- Criticism and interpretation

رده بندی کنگره: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۲۰۸-۴/ب۵د

رده بندی دیویی: ۹۳/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۶۹۸۱۶۲۹

www.ketab.ir

● نام کتاب: جدال احسن در قرآن (اصول و روش)

● نویسنده: میثم اورنگی

● چاپ: وفا

● نوبت چاپ: اول ۱۴۰۲

● شمارگان: ۵۰ جلد

● قیمت: ۹۰۰۰۰ تومان

● شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۲۰۸-۴

مرکز پخش: قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۱۸، انتشارات میراث ماندگار

تلفن: ۰۹۱۹۲۵۲۲۶۰۰

فهرست مطالب

پیشگفتار.....

فصل اول: مفاهیم ۹/

مقدمه.....

۱. جدل و جدال.....

۱-۱. جدل و جدال در لغت.....

جدل و جدال در منطق.....

مبادی جدل.....

وضع.....

موضع.....

مجیب و سائل.....

صورت و کیفیت جدل.....

فایده و علت نیازمندی به جدل.....

۱-۳. جدل و جدال در قرآن.....

۲. احسن.....

۳. تفاوت مناظره و جدال احسن.....

فصل دوم: اصول جدال احسن در قرآن ۳۲/

۱. گفتار اول: اصول اعتقادی.....

خدا باوری.....

معاد باوری.....

حق طلبی (احیاء حق و هدایت).....

۵۲	۲. گفتار دوم: اصول اخلاقی
۵۲	توکل و استعانت
۵۵	کلام لین و نرم
۵۹	پرهیز از کبر
۶۴	پیروی نکردن از القانات شیطانی
۶۷	تکریم و حفظ شخصیت طرف مقابل
۷۰	اجتناب از خصومت و عداوت
۷۲	بردباری و شرح صدر
۷۵	رعایت انصاف
۷۸	پرهیز از مغالطه
۸۳	۳. گفتار سوم: اصول علمی
۸۳	مهارت، توانایی و پشتوانه علمی
۸۷	جدال استدلالی
۸۸	اقامه و طلب برهان بر وحدانیت خدا
۹۳	اقامه دلیل و برهان بر معاد
۹۶	اقامه دلیل و برهان بر نبوت
۹۸	مخاطب‌شناسی
۹۹	شناخت مذهبی مخاطب
۱۰۷	رعایت لسان قوم، جدال به اندازه فهم طرف مقابل و آسان‌گویی

فصل سوم: روش جدال احسن در قرآن/ ۱۱۲

۱۱۳	۱. استفاده از تمثیل و تشبیه
۱۱۵	استفاده از تمثیل برای نفی بت پرستی
۱۱۸	استفاده از تمثیل برای رد کفار و مشرکین
۱۱۹	استفاده از تمثیل برای اثبات معاد و احیاء اموات
۱۲۰	۲. بهره بردن از مسلمات و مقبولات
۱۲۶	۳. بهره بردن از مشهورات

۱۳۰	۴. جواب نقضی.....
۱۳۴	۵. سائل شدن.....
۱۳۵	طرح سؤال از مواضع طرف مقابل.....
۱۳۸	طرح سؤال برای بیدار کردن فطرت.....
۱۳۸	یادآوری نعمت‌ها.....
۱۳۸	یادآوری نعمت آسمان و زمین.....
۱۳۹	یادآوری نعمت رهایی از تاریکی.....
۱۴۰	یادآوری خلقت انسان.....
۱۴۲	یادآوری نعمت آب.....
۱۴۴	یادآوری عذاب و عقاب.....
۱۴۵	دعوت به تفکر.....
۱۴۷	طرح چالش با سؤال.....
۱۴۹	جواب سؤال با سؤال.....
۱۵۲	۶. استدلال به طریق اولویت.....
۱۵۶	۷. دعوت اثباتی.....
۱۵۷	۸. انذار در جدل.....
۱۶۰	۹. واکنش مناسب در برابر برخوردهای ناصحیح.....
۱۶۴	۱۰. همراهی با طرف مقابل برای هدایت.....
۱۶۵	۱۱. منحرف نشدن از مسیر بحث.....
۱۶۸	۱۲. معرفی شخصیت و جایگاه خود.....
۱۶۹	۱۳. اقرار گرفتن از طرف مقابل.....
۱۷۱	۱۴. پیش‌بینی سؤالات و چالش‌ها و ارائه جواب مناسب.....
۱۷۵	فهرست منابع.....
۱۷۵	منابع فارسی.....
۱۷۶	منابع عربی.....

پیشگفتار

قرآن کریم به عنوان معجزه پیامبر اکرم ﷺ مشتمل بر پاسخ به پرسش‌هایی است که مشرکان و غیر آنان بر اسلام به طور عام و بر پیامبر ﷺ به طور خاص ایراد می‌کردند به گونه‌ای که این پاسخ‌ها بر جان و دل مخاطبانی که از نظر مسلک و مشرب با هم متفاوت بوده‌اند مؤثر واقع شده است. هوشمندی و فهم مردم در درک مطلب، سر استفاده از روش‌های مختلف در این کتاب آسمانی است. از این رو قرآن کریم که بیان جامع و جامع بیان است معارف فطری را با روش‌ها و شیوه‌های مختلف و در سطوح متفاوت بیان کرده است تا ژرف اندیشان و اندیشمندان به دلیل نازل بودن مطالب، خود را بی‌نیاز از قرآن ندانند و ساده‌اندیشان نیز خود را به دلیل پیچیدگی، از مطالب قرآن محروم نکنند. بدین سبب قرآن در کنار حکمت و موعظه حسنه، جدال احسن را به عنوان روشی راهبردی برای دعوت به حق تعلیم داده است.^۱ نکته حائز اهمیت آنکه دعوت مردم با هر کدام از این روش‌ها «علی بصیره» است به این معنا که از ضعف فکری و اعتقادی مستمع سوء استفاده نشده است و با افسانه‌ها و داستان‌های دروغین درصدد جذب مخاطب به هر طریقی نبوده است بلکه به فراخور مخاطب از حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن بهره برده است.^۲

واژه «جدل» و مشتقات آن در قرآن، به طور کلی در دو معنای صحیح^۳ و باطل^۴ استعمال شده است.^۵ مطلوب آیات قرآن، جدال احسن است. جدال احسن قدرت تأثیرگذاری در خواص، عوام و معاندین را دارد. از این رو افرادی که ذهنی آمیخته از القائات شیطانی دارند، ابتدا باید با جدال احسن تخلیه و سپس با حکمت و موعظه تحلیه گردند.^۶ آنچه مهم است اینکه جدال به معنای اخش

۱. جوادی‌آملی، تسنیم، ج ۱، ص ۴۰.

۲. این شیوه از جمع میان حکمت، موعظه و جدال احسن در کنار بیان قصص و مثل‌ها، در دعوت و تعلیم از ویژگی‌های قرآن است و در سایر کتب عقلی و نقلی تنوال ندارد. (ر. ک: همان).

۳. همان، ج ۸، ص ۵۹۳.

۴. هود (۱۱): ۳۲ و ۳۳؛ نحل (۱۶): ۱۲۵.

۵. غافر (۴۰): ۳۵ و ۵۶.

۶. جوادی‌آملی، تسنیم، ج ۲۸، ص ۲۳۰.

۷. ابو زهره، تاریخ الجدل، ص ۵۹.

۸. اگر آیه را اینگونه معنا کنیم که ای پیامبر، با حکمت و موعظه به راه پرودگارت دعوت کن، و در صورت نیاز از جدال احسن نیز استفاده کن؛ طبق این معنا جدال احسن به عنوان متمم و مکمل حکمت و موعظه است، نه مقدمه برای آنها. (ر. ک: جوادی‌آملی، ادب فنای مهربان، ج ۵، ص ۴۵۱)

یعنی دلیلی که منجر به انصراف طرف مقابل از موضعش می‌شود (گویی کسی که سخنان ستیزه جویانه می‌گوید و می‌خواهد طرف مقابل را با زور از افکار و عقائدش دور سازد) به عنوان طریقی برای دعوت از جانب انبیاء علیهم‌السلام محسوب نمی‌شود بلکه افراد لجوج، متعصب و انسان‌های تربیت نیافته این روش را انتخاب نموده و روشن‌ترین ادله حق را انکار می‌کنند.^۱ خداوند در این رابطه می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا﴾ و در این قرآن، از هر گونه مثلی برای مردم بیان کرده‌ایم؛ ولی انسان بیش از هر چیز، به مجادله می‌پردازد.^۲ بدین سبب در آیات مختلف قرآن^۳ هر کجا از جدال به عنوان روشی برای دعوت، سخن به میان آورده است به قید «احسن» مقید شده است چنانکه قرآن در آیه ۱۲۵ سوره نحل می‌فرماید: ﴿جَادِلْهُمْ بِلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن.

طبق آیه ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾^۴ با حکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن! «مقید شدن جدال به احسن، دلیل بر انقسام آن به حسن، احسن و غیرحسن است. جدال غیرحسن آن است که مجادل برای اظهار غلبه بر طرف مقابل به هر شیوه و روشی تمسک کند. این نوع از جدل به دلیل اینکه به خدعه، نیرنگ و مغالطه منجر می‌شود، مورد تأیید شرع نیست و در آیات و روایات مذمت و نکوهش شده است. جدال حسن آن است که مجادل با روش غیر معقول اما با مقدمات مقبول برای اسکات خصم اقدام کند. این شیوه از جدل فی الجمله مورد تأیید است. جدال احسن آن است که مجادل از مقدمات معقول و مقبول برای اظهار حق استفاده کند. این نوع از جدل بهترین اثر را بر مخاطب دارد و به وسیله آن نتیجه مطلوب حاصل می‌شود که مورد تأیید قرآن است.^۵

کتاب حاضر مشتمل بر سه فصل است. در فصل اول به بیان اهمیت موضوع، اهداف نگارش

۱. مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۲۷۲.

۲. کهف (۱۸): ۵۴.

۳. نحل (۱۶): ۱۲۵، عنکبوت (۲۹): ۴۶.

۴. نحل (۱۶): ۱۲۵.

۵. جوادی آملی، تسنیم، ج ۴۷، ص ۵۷۳.

کتاب و تبیین مفردات مورد نیاز در لغت و اصطلاح پرداخته شده است. فصل دوم با عنوان اصول جدال احسن در قرآن مشتمل بر سه گفتار است. گفتار اول با بیان اصول اعتقادی به تبیین ضرورت التزام به خداباوری، معادباوری و حق طلبی مجادل در قرآن می‌پردازد. گفتار دوم به اصول اخلاقی مورد نیاز در جدال احسن همچون تکریم و حفظ شخصیت طرف مقابل جدل، اجتناب از خصومت و دشمنی توجه شده است. گفتار سوم نیز با بیان اصول علمی جدال احسن به مواردی همچون مهارت، توانایی و پشتوانه علمی، جدال استدلالی و مخاطب شناسی می‌پردازد. فصل سوم با عنوان روش جدال احسن در قرآن به تبیین و تحلیل روش‌هایی همچون استفاده از تمثیل و تشبیه، بهره بردن از مسلمات و مقبولات، استفاده از مشهورات، جواب نقضی، استدلال به طریق اولویت و استناد به منابع طرف مقابل پرداخته است.